

تأثیر روانشناسانه رنگ فیروزه ای کاشی مسجد کبود تبریز بر مخاطب

سحر طهماسبی

دانشجوی رشته نقاشی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه گیلان، رشت، ایران

St85699@gmail.com

پریسا آروند*

هیات علمی گروه نقاشی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه گیلان، رشت، ایران

p_arvand@guilan.ac.ir

چکیده

حس بینایی، قوی ترین حس برای کسب اطلاعات درباره جهان پیرامون است و رنگ، تأثیر بسزایی در درک محیط دارد. ادراک رنگ روانشناختی و فیزیولوژیک است. رنگ ها، در ذات وجودی آفریده ها قرار دارند. تحقیقات گسترده نشان داده است که ادراک رنگ تأثیرات عاطفی رفتاری و خلقی بر افراد می گذارد و در تاریخ پزشکی به عنوان قدیمی ترین دارو از رنگ نام برده شده است. در همین راستا رنگ فیروزه ای به دلیل ترکیب دو رنگ سبز و آبی که هر دو در طیف رنگهای سرد و دارای خصوصیات مشابه هم هستند و به وفور در مساجد ایران و به طور خاص در مسجد کبود تبریز به کار گرفته شده و حتی لقب فیروزه اسلام را دارد مورد مطالعه ی ما قرار گرفته است. در این پژوهش با گردآوری داده ها و اطلاعات از طریق مطالعات مقالات مرتبط در این زمینه و با تحلیل داده ها به روش توصیفی تحلیلی به این مساله پرداخته شده است و همچنین به تأثیرات روانشناختی که رنگ فیروزه ای می تواند بر مخاطب بر جای بگذارد پرداخته ایم.

کلید واژه ها: نمادشناسی رنگ، رنگ در عرفان، رنگ در روانشناسی، رنگ فیروزه ای، مسجد کبود.

مقدمه :

رنگ جز اولین چیزهایی است که از محیط ادراک می شود و بر انسان اثرات روانشناختی خود را بر جای می گذارد. نمادین بودن رنگها در فرهنگ ایرانی از ویژگی های بارز آن است و در آثار، رنگ همواره تحت تاثیر عواملی چون فرهنگ، دین، عرفان، ادبیات و .. بوده است. تاریخچه اولین کاربرد رنگ در ایران به دوره ایلامیان بر می گردد. بر دیوارهای چغازنبیل از رنگ های آبی و سبز استفاده شده است. بعد از ورود اسلام به ایران تا مدت ها معماری ایران بی رنگ بوده است. در قرن ششم هـ ق با رشد و گسترش اندیشه های عرفانی و فتوت نامه ها، همزمان کاربرد رنگ آبی فیروزه ای در معماری ایران افزایش و تداوم یافت. این مقاله به منظور بررسی تأثیرات روانشناسانه رنگ فیروزه ای در کاشی مسجد کبود تبریز، به دلایل استفاده از این رنگ در ابعاد مختلف روانشناسی، مبانی رنگ، اعتقادی، نمادشناسی، عرفانی و اقلیمی می پردازد. هر چند در تحقیقات گذشته نیز از ابعاد مختلف به این موضوع پرداخته شده است ولی به تأثیری که رنگ فیروزه ای بر مخاطب از دیدگاه روانشناسی و به نوعی رنگ درمانی که در مساجد ایرانی به کار برده شده است. که می توانند در آینده نیز از آن بهره ببرند، پرداخته نشده است و فقط به دلایل وجود رنگ در گذشته پرداخته اند.

روش تحقیق

برای گردآوری این مقاله، از مقالاتی که در سال های اخیر در رابطه با موضوع مورد بحث نوشته شده اند استفاده و با مطالعه آنها و فیش برداری از مباحث مورد نظر به روش تحلیلی توصیفی برای تحلیل آن کمک گرفته شده است. سوال اصلی مقاله این است که چرا از رنگ فیروزه ای در مساجد ایران به وفور استفاده شده و چگونه رنگ فیروزه ای در فرد ایجاد آرامش می کند و فرض بر این است که رنگ فیروزه ای که از ترکیب دو رنگ سبز و آبی است تأثیرات روانشناسانه داشته و ماهیت آرامش دارد.

پیشینه

ایران سرزمینی است که از ابتدای تاریخ تمدن دارای دین و فرهنگ یکتا پرستی بوده است، هنرمندان بزرگ ایرانی با استفاده از ترکیب رنگها، همواره این جهان بینی متعالی را در آثار خود متجلی کرده اند ایرانیان باستان معتقد بودند رفتار و کنش آدمی متأثر از نور و رنگ است و در سنت های قومی و آیینی این رنگ ها را به نمایش گذاشته اند. در هنر ایرانی رنگها با تأمل و تدبیر و آگاهی از مفهوم نمادین رنگ و تأثیراتی که بر روح آدمی می گذارد به کار رفته اند. در نظر هنرمندان سنتی ایران، هیچگاه رنگ صرفاً یک عنصر تزئینی یا تقلید صرف از طبیعت نبوده اند، بلکه آنها رنگها را به عنوان ماده آفرینش و یادآور واقعیات آسمانی در آثار خود به کار برده و آنها را راهی برای رسیدن به رشد باطنی دانسته اند. (خوش نظر، ۱۳۸۸). امروزه نیز

دانشمندان علوم اجتماعی و روانپزشکان دریافته‌اند رنگها یکی از مهم‌ترین عناصر تأثیرگذار در حوزه ارتباطات و رفتار مخاطب هستند، به طوری که برای برجسته کردن اطلاعات خاص و یا جلب توجه مخاطب مورد استفاده قرار می‌گیرند. (kaufman et ar, 2002) همچنین هر سلول در بدن انسان می‌تواند انرژی را از طریق نور خورشید به دست آورد. بنابراین انرژی رنگ از طریق جذب سلولی روی احساسات، روح و روان بدن انسان تأثیر می‌گذارد. (Atlantis press 2014) تحقیقات گسترده نشان داد که ادراک رنگ تأثیرات عاطفی، رفتاری و خلقی بر افراد می‌گذارد. (international journal 0 VALLIS AUREA. 2017) و اگر چه رنگ‌ها در فرهنگ‌های مختلف تداعی‌گر مفاهیم متفاوتی هستند ولی هر رنگ معانی ثابت و ساختاری خود را دارد (لوشر ۱۳۷۳) به عنوان نمونه آبی، رنگ آسمان، دریا و سمبل دوستی، صداقت و روشنی است. سبز معرف سلامت و تندرستی و تداعی‌کننده شادابی و آرامش است و با استفاده درست از آنها می‌توانیم به اعجازش پی ببریم کاربرد سنجیده رنگ نظم‌آفرین است و در این انتظام و هماهنگی‌است که رنگ‌ها چهره واقعی خود را نمایش می‌دهند و اعجاز می‌کنند. رنگها می‌توانند نمادها و نشانه‌هایی از زندگی، نوعی تفکر و اعتقادات انسان‌ها و جوامع باشند. رنگ پدیده‌ای منظرین و عینی ذهنی است و تداعی‌گر معنا و مفهوم خاص است، به طور نمونه در ایران نگرش به نور و رنگ در معماری مسجدها، نگرشی عارفانه به توحید است. ذات اقدس احدیت، نور مطلق است: اوست نور همه‌ی جهان، نور آسمان و زمین (نور، ۳۵) و با اینکه در نمادهای طبیعی، رنگ‌ها بسیار ساده در کار می‌آیند اما در هنر دینی و اساطیری، حد مظهریت رنگ‌ها ازین فراتر می‌رود. به طور مثال در فرهنگ اسلامی، نماد رنگ سبز متضمن عالی‌ترین معانی عرفانی است (مدد پور ۱۳۸۴: ۲۳۲). با توجه به این، هر رنگی تأثیرات ذهنی را به بار می‌آورد که مفاهیم رنگ‌ها بر آن استوار است، این تأثیرات گام به گام افزوده می‌شود تا به مفهوم عرفانی‌اش برسند. از جمله یکی از این رنگها، رنگ فیروزه‌ای می‌باشد، که در اغلب مساجد ایران استفاده شده است. فیروزه، یکی از احجار آذرین به شمار می‌رود که به مناسبت رنگ آبی درخشانی که دارد از احجار کریمه شناخته شده است. سنگ فیروزه به رنگ‌های آبی آسمانی، آبی مایل به سبز و لاجوردی سیر است. مردمان آیین پرداز باستان به قداست رنگ فیروزه‌ای معتقد بودند، به رغم آنها فیروزه‌سوی چشم را زیاد می‌کرد و رنگ رویش و تعالی بود. نازایی و بی‌باری را از بین می‌برد، عزت و سلامت نفس می‌آورد و نقشی در چیره‌گی نور بر ظلمت داشت (سپهری، ۱۳۷۶، ص ۲۳). به همین دلیل رنگ زیبای فیروزه، سبب تقدس آن در ایران شده است. در این مقاله کوشش می‌شود رنگ فیروزه‌ای از ابعاد روانشناسانه نمادشناسی، اعتقادی و عرفانی و اقلیمی، بررسی شود تا به شناخت تأثیری که بر مخاطب می‌گذارد نائل گردید.

باتوجه به سؤالاتی که در این مقاله مطرح گردیده است و دلایل استفاده از رنگ فیروزه‌ای در کاشی‌کبودتبریز در مقالات مرتبط که در این پژوهش مطالعه شده است به دلایل مختلفی که هر یک میتوانند تأثیر به‌سزایی بر استفاده از رنگ فیروزه‌ای در ایران بگذارد اشاره می‌شود.

نماد شناسی رنگ:

در هنر اسلامی ایران از رنگ ها به صورت خردمندانه و با توجه به معانی سمبلیک شان استفاده شده است. (نصر، ۱۳۵۶: ۵۶) سبز متمایل به آبی، حالت روحانیت را نشان می دهد. رنگ سبز، رنگ حرم پیامبر است. ایرانیان باستان فیروزه ای را مقدس می دانستند و معتقد بودند فیروزه ای دید را قوی، عزت و سلامت نفس می آورد (فروغی و کمالی، ۱۳۹۱) و در نتیجه فیروزه یا نمادی از تداوم ساختمان و قوی نمودن دید باطنی نگرندگان بوده است. رنگ های سبز و آبی که در اماکن مذهبی استفاده شده است دارای معانی نمادینی می باشند که ریشه در احادیث مکتوب و سنت شفاهی دارند. (نصر، ۱۳۷۵: ۵۴)

استفاده از سبز و سبز آبی ها در معماری اسلامی بدلیل یادآوری فضاهای بهشتی است و استفاده از رنگ فیروزه ای بدلیل ارتباط معنایی و مفهومی آن است (یوهانس، ۱۳۶۷: ص ۲۱۶) آبی تیره: یگانگی، کمال مطلوب، وحدت، اعتماد و حقیقت، عشق، تسلیم است. (لوچر، ۱۳۶۹: ص ۷۶)

سبز: رنگ صبر، شکیبایی، تعقل، تفکر، آرامش خردمندانه است. قرآن کریم رنگ سبز را رنگ بهشتی می داند. (آیت الهی، ۱۳۶۴، ص ۲۰۸ - ۲۱۰)

فیروزه ای رنگ عالم مثال است. نشان دهنده وسعت درون و بزرگی آسمان است. فیروزه ای نماد ابدیت، هسته تمثیل مراقبه است. فیروزه ای مناسب ترین رنگ محیط برای ایجاد تفکر و عبور از نقص به کمال است. (اردلان و بختیار، ۱۳۸۰: ص ۷۳) فیروزه ای فضایی روحانی ایجاد می کند. والفاکنده توجه به فضایی عمیق است که ورای این دنیا است.

رنگ و کاشی از منظر اقلیمی و منابع در ایران:

یکی از دلایل استفاده از رنگ آبی متمایل به سبز در معماری تهیه آسان این ترکیب در ایران بوده است. (دونالدن، ۱۳۴۶: ص ۷۱) همچنین به دلیل خاصیت آمودی کاشی و اقلیم های مختلف ایران از آن به وفور استفاده شده است. (بزرگمهری، ۱۳۸۹: ۵۹) البته در گذشته در خیلی از مناطق از آجر استفاده شده که روند تهیه آن آسانتر و ارزانتر بود، و در نتیجه دلیل استفاده از کاشی بدلیل شرایط اقلیمی و منابع چندان نیز درست نمی باشد.

رنگ در عرفان:

از سده هفتم هـ ق بدلیل ورود مغولها و همچنین گسترش تصوف به عنوان بعد باطنی اسلام و کشورهای اسلامی باعث ورود هر چه بیشتر تصوف و عرفان در زندگی مسلمانان شد. (ملک محمد، ۱۳۹۲: ۱۷) با بسط و گسترش اندیشه عرفانی طی دهه-

های بعدی میزان استفاده از کاشی فیروزه ای نیز در ایران افزایش پیدا کرد. (اوکین، ۱۳۸۶: ۲۲۵) در نظر عرفا، رنگ آبی در بدایت و اصل سیر و سلوک می باشد و با رنگ آبی مساجد که اولین برخورد فرد در مواجهه با مکانی مقدس برای راز و نیاز با خداست تناسب دارد. (کیانی ۱۳۷۴: ۷۶)

تاریخچه رنگ درمانی

ایرانیان باستان با استفاده از تابش نورانی نوعی رنگ درمانی می کرده اند. از زمان بقراط حکیم اعتقاد به درمانی بودن رنگ ها بوده است. در طب کهن چینی، هندی و تبتی نیز از درمان با تابش نورهای مختلف استفاده می کرده اند. به طور مثال از نور آبی و سبز در درمان آرتريت روماتوئید و کسب آرامش، تجدید قوا و رهایی از تنش های جسمانی و روحی. متانت و پرورش تخیل استفاده می کنند. (شفای خاتم، شماره دوم، بهار ۹۶)

روانشناسی رنگ

مطالعات روانشناسان در زمینه تاثیر رنگ و نور بر ادراک انسان از فضا و زمان نشان داده است که در فضای یکسان با رنگ آمیزی مختلف تأثیرات کاملاً متفاوتی بر ادراک انسان می گذارد. (آخشیک، ۱۳۹۰، ۸.۷)

تحقیقات مختلف نشان داده اند که افراد رنگ ها را به گونه ای مختلف می بینند و ادراک می کنند. رنگ ها معانی مثبت و منفی دارند. رنگ های اصلی تأثیرات متفاوتی بر هر کسی دارند. تحقیقات گسترده نشان داده است که ادراک رنگ تأثیرات عاطفی، رفتاری و خلقی بر افراد می گذارد. همچنین طی تحقیقات انجام شده ثابت شده است تأثیرات رنگ ها به صورت روشن و تیره با هم متفاوت است. (International journal – VALLIS AUREA.2017)

سردی و گرمی رنگ ها بر پایه یک حس درونی و از طریق قوه بینایی احساس می شود و رنگ سبز آبی سردترین رنگ احساس می شود. رنگ های سرد باعث کاهش حواس پرتی و افزایش تمرکز می شوند. رنگ های سرد (طیف آبی) معمولاً آرامش بخشند و باعث ایجاد احساس رضایت، آرامش و عدم فعالیت می شوند. آبی بر اعصاب پاراسمپاتیک تأثیر می گذارد و باعث کاهش فشار خون و تعداد تنفس، کاهش خستگی جسمی و روانی می شود. رنگ سبز، آرامش بخش است. القا کننده تعادل و هارمونی است. ایجاد امید می کند. رنگی مناسب برای چشم است.

رنگ سبز و آبی توأماً باعث شادی می شوند زیرا دریا و سبزه موجب تسکین اعصاب و رفع خستگی روان می گردند. رنگ سبز در سیستم عصبی مرکزی بدن تأثیر مستقیم دارد باعث کاهش خستگی، ایجاد تعادل به هم ریختگی های احساسی، کاهش سر دردهای عصبی، کاهش لرزش و ... می شود. رنگ آبی حس اطمینان، قدرت، اعتماد و اتحاد را منتقل می کند. آبی حس

آرامش و ریلکس بودن می دهد. آبی رنگ موردعلاقه در هر دو جنس است. رنگ سبز، جزء رنگ هایی است که به مغز حس هارمونی و تعادل می دهند. رنگ فیروزه ای، رنگ ایده آل برای محصولات بهداشتی است. این رنگ باعث تعادل هیجانات و همچنین آرامش روح می گردد. (HunjetAnica, VukSilvija, 2017)

جدول ۱: رنگ در عرفان ، نمادشناسی ، روانشناسی ، فیزیولوژیک

رنگ	عرفان	نماد	روانشناسی	تأثیر بر عملکرد بدن
آبی	مراحل اولیه سلوک	صداقت، جاودانگی	آرامش، اعتماد، اتحاد ، کاهش خستگی جسمی و روانی	حساسیت به درد را کاهش می دهد کاهش فشار خون موثر در بی خوابی
سبز	مراحل اولیه سلوک	سلامت، طبیعت تفکر، صبر	تعادل، هارمونی	برقراری تعادل در توانایی ها حفظ آرامش درون، کاهش تنش
فیروزه ای	مراحل اولیه سلوک	روحانیت ، رنگ عالم مثال ، تداوم ساختمان ، قوی نمودن دید باطنی	خرسندی، تعادل هیجانات، آرامش روح	بهبود دهنده مشکلات مفصلی

نتیجه گیری :

با توجه به مطالعات انجام گرفته در این مقاله، با وجود اینکه استفاده از رنگ فیروزه ای در کاشی مسجد کبود تبریز ثمره عوامل مختلفی است که در بستر جغرافیایی آن شکل گرفته است ولی وجه عرفانی آن تأثیر عمیق تری داشته و باعث استفاده روز افزون در یک دوره خاص و تداوم آن شده است. با توجه به مطالعاتی که در زمینه روانشناسی رنگ توسط دانشمندان و روانشناسان صورت گرفته است و همچنین پیشینه رنگ درمانی در جهان، رنگ آبی و سبز هر کدام دارای ویژگی هایی هستند که بر اعصاب پاراسمپاتیک تأثیر گذاشته و باعث تمرکز، کاهش استرس و تسکین اعصاب می شوند. و رنگ فیروزه ای باعث

تعادل هیجانات و همچنین آرامش روح می شود. وفور رنگ آبی فیروزه های در مساجد ایرانی می توانند باعث القای این علائم در مخاطب شوند و با توجه به تعدد مساجد در ایران و رنگ غالب آنها که اصولاً از آبی ها (بیشتر فیروزه ای) استفاده شده است. می توان علاوه بر کارکرد مذهبی به عنوان مکانی با ویژگی درمانی از آن بهره برداری کرد.

منابع

آرزو اسحاق آبادی، پیر حسین کولیوند، هادی کاظمی، مقاله روانشناسی رنگ و اثر آن بر طراحی بیمارستان و درمان بیمار: شفای خاتم / شماره ۲ / بهار ۱۳۹۶.

اوکین، برنارد، (۱۳۸۶) معماری تیموری خراسان، ترجمه علی آخشینی، تهران؛ گوتنبرگ.

بزرگمهری، زهره، (۱۳۸۹)، آمودهای ایرانی، تهران؛ سروش دانش.

حسین مرادی نسب، مقاله بازشناسی تأثیر اندیشه ی عرفانی در پدیداری رنگ آبی درکاشی کاری مساجد ایران: فصلنامه پژوهشهای معماری اسلامی / شماره ۱۴ / بهار ۱۳۹۶.

دونالدن، ویلبر، (۱۳۴۶) معماری اسلامی ایران در دوره ایلخانیان، ترجمه عبدالله فریار، نشر نگاه ترجمه و نشر کتاب تهران.

سپهری، سهراب (۱۳۷۶)، اتاق آبی، چ ۳، سروش، تهران.

ستایش اسماعیلی، صدیقه سلیمانی، مقاله مقایسه تطبیقی کاربرد رنگ در معماری اسلامی چین و ایران.

فروغی، محمد، و امین کمالی، تجلی نور و رنگ در معماری مساجد دوران صفویه ۱۳۹۱: ۸۱.

مددپور، محمد، (۱۳۸۴)، تجلیات حکمت معنوی در هنر اسلامی، سازمان تبلیغات اسلامی، شرکت چاپ و نشر بین الملل، تهران

محمد نصیری، علی اکبر افراسیاب پور، فریبا احمدی، مقاله نماد عرفانی رنگ در هنر و معماری اسلامی، سال ۹۵.

مرجان فروزانی خوب، مهدی بنجویی، مقاله بررسی مفهوم رنگ از سه رویکرد: میزان تأثیر گذاری، نحوه ابراز مفاهیم و معانی سمبلیک و انتزاعی رنگها.

مهناز شایسته فر، فرزانه خمسه، مقاله فیروزه، نگین مساجد.

نصر، سیدحسین، (۱۳۷۵)، هنر و معنویت اسلامی، رحیم قاسمیان، تهران، دفتر مطالعات دینی هنر.

یوهانس، ایتن، (۱۳۶۷)، کتاب رنگ، ترجمه محمد حسین حلیمی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران.

پژوهش‌های علمی علوم جهان اسلام

National Conference on Iranian Islamic Art

Effects in Culture, Science and Documentation

University of Guilan. February 2019

دانشگاه گیلان

همایش ملی جلوه‌های هنر ایرانی
اسلامی در فرهنگ، علوم و اسناد

دانشگاه گیلان اسفندماه ۱۳۹۷

HunjetAnica, VukSilvija, The Psychological Impact of colors marketing, International Journal-VALLIS AUREA. Volume 3. Number 2. Croatia. December 2017.

Zhao X, Zhong Y,Zhao Y. Research and analysis on non-medical – approachestoalleviate fatigue) international conference on global econmy, commerce and service science (GECSS 2014). Published by Atlantis Press. 2014: p. 253-5